

KAPITOLY Z DĚJIN ČÍNSKÉHO STAROVĚKU (do začátku 3. století n. l.)

2. Doba bronzová. První státní útvary. Dynastie Sia a Šang (asi 2200–asi 1045 př. n. l.). Stát a společnost, hospodářství, náboženství, vojenství a válečnictví. Vývoj na území Číny mimo tradiční dynastie Sia a Šang

Obecný úvod

Tradiční čínská chronologie začíná již zhruba od roku 400 př. n. l. počítat jako první dynastii Sia 夏朝 *Xià Cháo*, po níž následují dynastie Šang 商朝 *Shāng Cháo* (殷代 *Yīn dài*) a Čou 周朝 *Zhōu Cháo*. Toto nejstarší období bývá také někdy označováno za období Tří dynastií čínského starověku (*San-taj* 三代 *Sāndài*). V roce 1996 byl v ČLR spuštěn multidisciplinární projekt nazvaný *Xia–Shang–Zhou Chronology Project* (夏商周断代工程 *Xià Shāng Zhōu Duàndài Gōngchéng*), jehož cílem je s pomocí radiokarbonového datování, archeologického datování, historické textové analýzy, astronomie a dalších metod dosáhnout co nej přesnějšího datování uvedeného období a upřesnit lokalizaci zejména hlavních měst jednotlivých dynastií.

Založení dynastie Sia bylo vždy spojováno s postavou Velikého Jüa 大禹 *Dà Yǔ* (asi 2070–2025 př. n. l.), legendárního krotitele velké povodně. Podle jiných verzí legendy byl zakladatelem dynastie až Jüüv nástupce Čchi 启 *Qǐ*. Z pozdějších historických pramenů známe dokonce jména devatenácti vládců této dynastie. Díky archeologickým výzkumům posledních desetiletí dynastie Sia již nepatří tak zcela do říše legend, kam byla donedávna řazena.

Ještě nedávno se vycházelo z předpokladu, že čínská civilizace vznikla na poměrně malém prostoru Velké čínské nížiny (*Čung-jüan* 中原 *Zhōngyuán*, „Centrální planina“) v barbarském obklopení a v posloupnosti dynastií Sia – Šang – Čou. Archeologické nálezy však stále více ukazují jednak, že prvním čínským státem nemusela být nutně Sia, jednak že všechny tři dynastie se po určitou dobu vyvíjely částečně paralelně a částečně se překrývaly. Například o neolitické kultuře Chung-šan 红山文化 *Hóngshān wénhuà* (asi 3400–2300 př. n.

I., podle jiného datování 4700–2900 př. n. l.), která se vyvíjela ve východním Vnitřním Mongolsku a Liao-ningu, předpokládají čínští archeologové, že s největší pravděpodobností již byla společensko-politickou entitou na úrovni raného státu. To samé platí asi i o některých dalších kulturách pozdně neolitické Číny. Jisté náznaky politické moci a majetkového rozvrstvení společnosti můžeme sledovat i v kultuře Lung-šan 龙山文化 *Lóngshān wénhuà* (asi 3000–2000 př. n. l.). Často archeologové proto mluví o subkulturách, které se společně podílely na utváření čínské kultury.

Ze srovnání archeologického materiálu vyplývá, že

- subkultura („dynastie“) Sia navazovala na chenanskou variantu pozdně neolitické kultury Lung-šan a rozvíjela se zejména ve střední části Velké čínské nížiny (provincie Che-nan a jižní Šan-si);
- subkultura („dynastie“) Šang byla zřejmě pokračováním kultury Ta-wen-kchou (provincie Šan-tung) a byla mocnou politickou silou východní Číny ještě dříve, než zvítězila nad Sia. O přesvědčivosti šangské kultury či civilizace svědčí i to, že přežívala i po své porážce (ve 12./11. století př. n. l.) v čouské kultuře až do konce dynastie Čou;
- třetí subkultura je totožná s raným čouským obdobím;
- čtvrtá subkultura, která sice nemá dynastické pojmenování, ani neznáme jména jejích panovníků, ale jež se stejně významně podílela na formování čínské civilizace a kultury, navazovala na kultury lesostepních oblastí Sibiře a střední Asie. Jejím nejstarším projevem byla zmíněná kultura chungšanská a pokračovala i v době dynastie Šang a Západní Čou.

Vedle toho se ve stejné době utvářely na dnešním čínském území další, na čínské civilizaci nezávislé kultury, o čemž svědčí například nálezy v San-sing-tuej 三星堆 *Sānxīngduī* (provincie S’-čchuan) z 13.–12. století př. n. l. a Sin-kanu 新干 *Xīngàn* (provincie Ťiang-si) z 12. století př. n. l. **Podrobněji se o nich zmíním později.**

Nejstarší bronzы, které daly celému období jméno doba bronzová, patří kultuře Er-li-tchou 二里头文化 *Èrlǐtóu Wénhuà* (asi 1900–1500 př. n. l.) ve střední Číně, která bývá ztotožňována s tradiční dynastií Sia. Stejně jako v neolitických kulturách i zde byly nalezeny doklady řemeslného zpracování nefritu. Výroba bronzových předmětů nejrůznějšího určení –

rituálních nádob, hudebních nástrojů, zbraní, pracovního nářadí i ozdob – se však naplno rozvinula až v období následujícím, době Šang. Rovněž výroba keramiky dosáhla v tomto období vynikajících výsledků (protoporcelán). Astronomická pozorování vedla i k vytvoření poměrně přesného cyklického lunisolárního kalendáře, který se s menšími upřesněními používá dodnes.

Dynastie Šang je prvním státním útvarem na území Číny, jenž nám zanechal písemné památky. Nejstarší dochované jsou věštebné nápisy na kostech zvířat a želvích krunýřích (čínsky *tia-ku-wen* 甲骨文 *jiǎgǔwén*) z přelomu 14. a 13. století př. n. l. Kromě věštebných nápisů se z tohoto období dochovaly i seznamy vládců dynastií Šang i Sia. Hospodářský i společenský rozvoj umožňoval již od konce 3. tisíciletí př. n. l. vznik raných měst.

Ve 2. tisíciletí př. n. l. již existovaly i dálkové obchodní styky. „Lazuritová cesta“ a „nefritová cesta“ propojily Čínu se střední Asií. Po těchto obchodních cestách putoval do Číny zejména lazurit z dolů v Badachšánu a nefrit z dolů v oblasti dnešního Jarkandu a Chotanu v Sin-ťiang.

Doba bronzová a první státní útvary

Doba bronzová je období, kdy se již plně rozšířila výroba a používání kovu (zejména bronzu), což mělo vliv na zvýšenou technickou, hospodářskou a společenskou úroveň. V různých částech světa nastala v různých obdobích v závislosti na technické zručnosti obyvatel. Dost často se doba bronzová nepřesně charakterizuje jako období, kdy lidé objevili způsob zpracování kovů či kdy vynalezli zpracování bronzu. Jak již víme, počátky metalurgie známe již z neolitických kultur, nejméně od doby kolem 3000 př. n. l. Přirozeně neplatí ostré hranice mezi dobou kamennou a bronzovou – přechodné období, kdy se stále používal kámen, ale již se začaly vyrábět kovové předměty, je někdy označován jako období chalkolitu (z řeckého *chalkós* χαλκός = kov, měď, bronz, *líthos* λίθος = kámen), jindy jako období eneolitu (z latinského *aeneus* = měděný).

Již na konci 3. tisíciletí př. n. l. vznikají první státní útvary na území Číny (severovýchodní a střední Čína) (Chung-šan, Sia). Dynastie Sia (asi 2070–1600 př. n. l. podle zpřesněných dat) je v čínských historických pramenech popsána jako první ze Tří dynastií. Za jejího zakladatele čínská tradice považuje Jüa, který je známý též jako Veliký Jü (*Ta Jü* 大禹 *Dà Yǔ*). S ním se dostáváme na počátek historické doby, nebo lépe řečeno na konec doby mytologické. Podle

tradice vládl na přelomu 22. a 21. století př. n. l. (podle zpřesněné chronologie asi 2070–2025 př. n. l.). Ve starověké čínské mytologii je znám především jako kulturní hrdina, přemožitel velké potopy. Po osmi až deseti letech usilovné práce, kdy musel například hloubit průchod horami, se mu nakonec podařilo svést velké řeky do moře. V důsledku namáhavé práce začal kulhat a pověstný „Jüův krok“ (*Jü pu* 禹步 *Yǔ bù*) se později stal vzorem pro magický taoistický tanec. Po zvládnutí potopy prý vyhubil v močálech hady a draky a učinil zemi způsobilou pro obdělávání. Za to dostal od Šuna trůn a stal se zakladatelem dynastie Sia. Jüovi se připisovalo rozdělení Číny na devět oblastí (*tjou čou* 九州 *Jiǔ zhōu*), položení devíti hlavních silnic, ohraničení násypy devíti jezer a změření devíti vrcholů. Toto rozdělení známe především ze starověkého geografického díla *Jü-kung* (doslova: Jüův tribut), oddílu *Knihy Sia* (夏书 • 禹贡 *Xiàshū: Yǔ gòng*) z *Klasické knihy dokumentů* (*Šang šu* 尚书 *Shàngshū* či *Šu ting* 书经 *Shūjīng*). Podobné rozdělení území dynastie Sia na devět oblastí nacházíme i na poměrně nedávno (1994) objevených bambusových úštěpcích rukopisu *Žung-čcheng-š'* 容成氏 *Róng chéng shì* ze státu Čchu z období Válčících států. Rukopis však uvádí jiná jména oněch oblastí.

Na úpatí hory Kchua-j-ti 会稽山 *Kuaijī Shān* (v dnešním Šao-singu v provincii Če-ťiang) se nachází údajný hrob Velikého Jüa. Mauzoleum bylo v roce 1996 zařazeno na seznam čínských kulturních památek.

Do objevení sídliště Er-li-tchou u města Jen-š' v provincii Che-nan bylo těžké oddělit mýtus od skutečnosti. Vykopávky však odhalily rozlehlé palácové stavby datované do doby kolem 1900–1700 př. n. l. a doklady raného zpracování bronzů. Erlitchouská kultura (Er-li-tchou I a II) zahrnovala rozsáhlou oblast severozápadního Che-nanu a jižní Šan-si, a protože nálezy ukázaly na silné mocenské postavení, byla ztotožněna s dynastií Sia. Naleziště je také považováno za jedno z hlavních měst dynastie Sia.

Roku 1959 započaly cílené vykopávky pátrající po pozůstatcích kultury Sia na místech, která vztah k ní naznačovala svými jmény. V Er-li-tchou u Luo-jangu v severozápadním Che-nanu tak bylo odhaleno naleziště o rozloze asi 3 km², podle něž byla následně pojmenována zmíněná kultura, respektive její kulturní fáze. Její svědectví pocházejí nejen z prominentního místa vykopávek, které jí dalo jméno, nýbrž i z jiných lokalit Che-nanu a rovněž ze sousedních oblastí v Šen-si a Šan-si, v Che-peji a Chu-peji. V Er-li-tchou samém byly odkryty čtyři

archeologické vrstvy, z nichž dvě nejbohatší (Er-li-tchou III a IV) lze datovat do poloviny 2. tisíciletí př. n. l., tedy podle textových pramenů do konečné fáze dynastie Sia.

Spektakulární je nález čtvercového palácového objektu se stranou o délce 100 metrů. Největší částí komplexu obehnaného valy a přístupného branou z jihu byla obrovská terasa, která v severní části obepínala budovu o rozměrech 30 x 11 metrů. Při stavbě terasy se nejdříve odebrala země asi do hloubky dvou metrů, potom se opět velice pracným postupem po vrstvách nanášela a zhutňovala na extrémně tvrdé vrstvy o síle asi 4,5 cm, až přesahovala okolní terén o 80 cm. Tato technika, jež byla známa už dříve a které se po celou dobu bronzovou dávalo přednost před kameny a cihlami, se použila i při stavbě jediné budovy uvnitř ohrazeného terénu. Účel objektu nelze bohužel zcela jasně prokázat, soudí se však, že sloupořadí před samotnou budovou mohlo sloužit obětním a náboženským obřadům, jichž se účastnily možná tisíce lidí shromážděných na terase. Kromě paláce i jiné nálezy z Er-li-tchou naznačují stratifikovanou společnost s dostatkem prostředků k tomu, aby alespoň dočasně mohla některé své příslušníky uvolnit z bezprostřední produkce potravin.

Většina artefaktů a zemědělských nástrojů nalezených v Er-li-tchou je zhotovena z kamene, mušlí, kostí nebo keramiky. Rovněž se našly lakované předměty s dřevěným jádrem a předměty z nefritu, i když zdaleka ne tak početné jako v Liang-ču, neolitické nefritové kultuře. Želví krunýře a lopatky prasat, hovězího dobytka a ovcí mohly být používány, dá-li se tak usuzovat z pozdějšího vývoje, k věštění. Dále jsou tu nepřehlédnutelné stopy lidských obětí, a zcela jistě se v kultuře Er-li-tchou obchodovalo, neboť nalezené materiály jako měď, cín, nefrit, želvovina a ulity kauri se na místě jejich nálezu přirozeně nevyskytují. Značky na keramice se již nápadně podobají pozdějším šangským znakům.

Hlavní pozornost mezi nálezy v Er-li-tchou vzbudily bronzové nástroje z hrobů, zvláště sečné a bodné zbraně a několik málo nádob. Používání velice cenných a patrně potravinami naplněných bronzových nádob jako pohřebních darů, technika odlévání bronzu, zdobení bronzu během odlévání i tvary nádob z Er-li-tchou byly důležité pro vývoj v pozdějších stoletích.

Er-li-tchou bylo největší sídlo na čínském území do přibližně 1500 př. n. l. Vlastní palácový okrsek měl asi 12 ha, spolu s ceremoniální oblastí, dílnami produkující výrobky pro elitu a hroby elit mělo jádro osídlení, existující ve fázích II až IV, rozlohu 70 ha. Počet

obyvatel města v jeho největším rozkvětu ve fázi III je odhadován na 18–30 tisíc s rozlohou města kolem 300 ha.

Dynastie Šang (asi 1600–asi 1045 př. n. l.)

Dynastie Šang 商朝 *Shāng Cháo* (殷代 *Yīn dài*) podle historické tradice vládla v letech 1766–1122 př. n. l., podle realističtějšího odhadu asi v letech 1600 až asi 1045 př. n. l. Podle historických pramenů trvala 500–600 let a postupně se vystřídalo jedenatřicet králů v sedmnácti generacích. Jména většiny těchto králů se dochovala i v nápisech z pozdní doby Šang (Jin).

Dynastie Šang archeologicky členíme na starší období Čeng-čou 郑州 *Zhèngzhōu* a mladší An-jang 安阳 *Ānyáng* podle nejdůležitějších nalezišť v Che-nanu, z nichž je lépe doloženo mladší období An-jang. Přesné časové údaje nelze určit, ale přinejmenším pro události během této epochy platí, že šangská kultura se zrodila z lungšanské kultury v Che-nanu anebo jiných pozdně neolitických kultur na východě nebo severovýchodě Číny.

Původ jména Šang a jeho případný význam jsou nejisté, mohlo však vzejít z nějaké lokality, protože i pozdější panovnické rody pojmenovávaly své dynastie podle místa svého (domnělého) původu. V pozdější literatuře se vyskytující, avšak v dobových svědectvích nedoložené jméno Jin (proto se příležitostně hovoří také o dynastii Šang-Jin) bylo pravděpodobně označení Šangů používané následujícím panovnickým rodem Čou.

Šangská kultura se rozkládala na podstatně větším území než dosud známé čínské neolitické kultury. Podle svědectví více než pěti set archeologických lokalit a jejich interpretace se rozkládala na obrovském teritoriu mezi dnešními provinciemi S'-čchuan, Ču-nan, Če-ťiang, Liao-ning, Vnitřní Mongolsko a Šen-si. Přesto však navzdory kulturní spřízněnosti těchto tak od sebe vzdálených archeologických lokalit nelze s určitostí předpokládat, že takto vymezené teritorium bylo zároveň politickým výsostným územím šangských vládců. Spíše se zdá, že území ovládané šangskými panovníky nebylo příliš veliké. Jádro představovala severní polovina Che-nanu a jižní polovina Che-peje, jihozápad Šan-tungu, severní An-chuej a jihozápad Ťiang-su.

V mladším období se královský rod a vedlejší linie soustředily v kultovním centru na území dnešní vesnice Siao-tchun 小屯村 *Xiǎotún Cūn* u An-jangu a v jeho okolí na ploše asi jen 30 km²; další příslušníci elity obývali nedaleká sídliště. Šangská říše mohla ve střední fázi své existence pravděpodobně expandovat a rozšířit politický i kulturní vliv, později se opět

musela spokojit se svým původním územím. Hranice byly jistě vždy propustné a pružné a počet obyvatel nelze odhadnout.

Prameny

Jestliže se bádání může při odhalování neolitických kultur opírat pouze o archeologii a její pomocné vědy, pro období od dynastie Šang existuje již více svědectví, včetně textových pramenů. Ne všechna jsou stejně spolehlivá. Mezi texty s informacemi o dynastii Šang jasně vyniká kapitola *Základní letopisy o Jin* (*Jin pen-ti* 殷本纪 *Yīn běnji*) v S'-ma Čchienových 司马迁 *Sīmǎ Qiān Historikových zápisech* (*Š'-ti* 史记 *Shǐjì*) z prvního století př. n. l. Vzhledem k velikému časovému odstupu asi půldruhého tisíce let mezi počátkem dynastie Šang a sepsáním *Základních letopisů o Jin* však nelze uváděným událostem ani jejich politické propagandě doslova věřit. Nicméně sám historik jmenuje značně staré prameny, o něž se opíral a které považoval za dobrá svědectví. Byla mezi nimi *Kniha písni* (*Š'-ting* 诗经 *Shījīng*), především však *Kniha dokumentů* (*Šu-ting* 书经 *Shūjīng*), jejíž kapitolu *Tchang š'* (*Tchangova řeč* 汤誓 *Tāng shì*) S'-ma Čchien obšírně cituje jako *locus classicus* politické propagandy šangské vlády. Tchang byl první vládce dynastie Šang (kolem roku 1600 př. n. l.).

Za vědomosti o raných kulturách na území dnešní Číny však vděčíme takřka výlučně archeologii a jejím pomocným vědám. Tedy moderním vědám, zvláště pak těm, jimiž se Čína stala známou při setkávání se Západem, které od 19. století nabývalo na intenzitě. Nesmíme však opomíjet antikvární, ne-li protoarcheologický zájem, který je v Číně doložitelný už velice časně. Když například jeden raný dokument připisuje Konfuciovi identifikaci starého hrotu šípu anebo když jiný raný text popisuje šangské nádoby k jídlu a pití, lze z toho usuzovat na antikvární zájmy. Když dále nejstarší čínský knižní katalog uvádí dílo jménem *Nápisy Žlutého císaře* (*Chuang-ti ming* 黄帝铭 *Huángdì míng*), lze z toho usuzovat, že už v 1. století n. l. existovala sbírka nápisů (na bronzích). Když další autor v 1. století n. l. hovoří o tom, že jeho doba používá zbraně ze železa, ale že v dávných časech byly nástroje a zbraně z kamene, později z bronzu a že pokaždé se používaly jako hrobová výbava, předkládá tím výpověď, jež se musí nutně zakládat na nějakých nálezech – možná i na vylupování hrobů.

Za archeologicky nejstarší fázi šangské kultury se obvykle považuje Čeng-čou 郑州 *Zhèngzhōu*, jež se nazývá po nalezišti v dnešním milionovém městě Čeng-čou v provincii Che-

nan, známém už od počátku padesátých let 20. století. Část vědců však signál příchodu raného dynastického období Šang nachází již ve fázi Er-li-tchou IV (asi 1600 př. n. l.), dříve řazené k období dynastie Sia. Podle nich se jedná o první hlavní město dynastie Šang, známé z historických pramenů pod jménem Po 亳 *Bó*, jež bylo založeno za vlády zakladatele dynastie Tchanga 汤 *Tāng*.

O něco pozdější je kultura Er-li-kang 二里岗文化 *Èrlǐgāng wénhuà*, pojmenovaná podle jedné lokality poblíž Čeng-čou. Rané období kultury Er-li-kang je datováno do období 1600–1450 př. n. l., svrchní fáze pak do let 1450–1300 př. n. l. Byly zde objeveny zbytky sídliště městského typu, jež bývá identifikováno s Ao 囿 *Áo*, druhým hlavním městem Šangů. Nalezené zbytky na svou dobu velmi mohutného města dávají tušit vyspělost rané šangské civilizace a vysokou organizovanost státní moci.

Vykopávky probíhaly za velice ztížených podmínek, protože takřka všechny šangské památky se nalézají pod moderním městem. Nicméně je zajištěna monumentální městská hradba z dusané hlíny o obvodu 7 km, uvnitř které lze prokázat více než dvacet základů značně velkých budov. Odhaduje se, že u základny byla široká až 20 metrů a vysoká byla 8 metrů.

Mimo hradby se nacházely dílny a hřbitovy, avšak jen s několika skromnými hroby, jež patrně nebyly vladařské. Nicméně již to málo nálezů z hrobů dává tušit kulturní bohatství této fáze. Jestliže z Er-li-tchou známe jen hrstku různých typů bronzových nádob nevelké umělecké kvality, potom z Er-li-kangu u Čeng-čou je doloženo nejméně dvacet typů mnohem umělečtějšího provedení. Nacházely se však i od Čeng-čou značně vzdálených archeologických lokalitách, jako v Pchan-lung-čchengu 盘龙城 *Pánlóngchéng* (450 km jižně od Čeng-čou), lze proto usuzovat na to, že pronikání kultury Čeng-čou reflektovalo náhlé politické pronikání dynastie Šang.

Pchan-lung-čcheng byl osídlen již v epoše Er-li-tchou, kdy ho tvořilo několik menších sídlišť o celkové ploše kolem 200 000 m². Na počátku epochy Er-li-kang se však sídlo náhle rozrostlo až na plochu 1 km² s ohrazeným centrem o ploše 75 000 m². Byla to nejjihnější základna Er-li-kangu, určená snad ke kontrole místních zdrojů, jako měděných dolů.

Na přelomu 15. a 14. století př. n. l. přestalo Šangům Ao jako hlavní město říše z nějakých důvodů vyhovovat. Nové město založili a vybudovali v první polovině 14. století př.

n. l. u dnešní vesnice Siao-tchun 小屯村 *Xiǎotún Cūn* poblíž města An-jangu, které je od Čeng-čou vzdáleno asi 160 kilometrů severním směrem. Pozdní šangské období (asi 1290–1046 př. n. l.), známé později jako Jin podle kulturní a politické metropole Jin-i 殷邑 *Yīnyì* („město Jin“) v oblasti dnešního An-jangu v severním Che-nanu, je nejlépe prozkoumaným obdobím dynastie Šang. Toto období je velmi dobře reprezentováno skupinou sídel s centrem u vesnice Siao-tchun.

Do tohoto místa, známého dnes jako *Jin-sü* 殷墟 *Yīnxū* („ruiny Jin“), přestěhoval podle historických pramenů šangský král Pchan-keng 盤庚 *Pán Gēng* (vládl asi 1290–1263 př. n. l.) v desátém roce své vlády veškeré šangské obyvatelstvo. Jméno Jin dostalo město a pozdní šangské období až za dynastie Čou. Sami Šangové své hlavní město nazývali Ta-i-Šang 大邑商 *Dàyìshāng* („Velké město Šang“) nebo Šang-i 商邑 *Shāngyì* („Město Šang“). Oba tyto názvy jsou doloženy v nápisech na věštebných kostech. Podle archeologických nálezů zde byla původně vesnice, jež existovala již kolem 5000 př. n. l.

Postupně vzniklo skutečné velkoměsto, které svou výstavností a rozlohou vyvolávalo úžas současníků i obdiv pozdějších pokolení, která město znala již jen z ruin. Ještě na počátku 1. století př. n. l., tedy asi tisíc let po pádu města, popsal jeho pozůstatky historik S'-ma Čchien. V roce 2006 byla archeologická lokalita Jin-sü zapsána na Seznam světového dědictví UNESCO.

O významu skupiny sídel kolem An-jangu svědčí mimo jiné ta skutečnost, že zde bylo odkryto na 14 královských hrodek šangských panovníků a jejich manželek a lokalizováno na 2 000 dalších hrodek. Nalezeny byly i důkazy o výrobě „primitivního porcelánu“ ze směsi kaolinu, draselného živce a křemene. Fáze An-jang dokládá šangskou kulturu zvláště pro období kolem 1200 př. n. l. – tedy pro období krále Wu-tinga 武丁 *Wūdīng* (vládl asi 1250–1192 př. n. l.), po kterém mělo následovat ještě dalších osm šangských králů. Jejimi efektními specifiky jsou věštebné kosti, monumentální hrobky, početné pohřby obětí i „pohřby“ vozů.

V Siao-tchunu byla kromě základů velkých budov prokázána četná pohřebiště i obytné oblasti a dílny se zčásti zahloubenými domy, avšak žádné hradby. Základy v extrémním případě o rozměrech 14,5 x 18 metrů patrně nesly paláce nebo chrámy, jak lze usuzovat nejen z jejich velikosti, ale i z koster velice četných, částečně v základech uložených lidských

a zvířecích obětí (psů, koní, volů, ovcí), jakož i z depotů věštebných kostí v sousedství budovy.

K největšímu nálezu však nedošlo v Siao-tchunu samém, nýbrž v jeho bezprostřední blízkosti. Jedná se o hrobku královny Fu-chao 妇好 *Fù Hǎo* (zemř. kolem 1200 př. n. l.), jež byla odkryta v roce 1976. Jestliže se z hrobky připisované králi Wu-tingovi a z jiných velkých královských hrobek můžeme pouze domnívat, jak před vyloupením vyhlížely, potom hrobka královny Fu-chao, jedné z manželek krále Wu-tinga, jež však zemřela ještě před ním, je zatím jediná nevyloupená hrobka špičky šangské elity. Půdorysem 4 x 5,6 metru a hloubkou 7,5 metru je sice spíše skromná, rovněž má relativně málo přídavných pohřebních předmětů, přesto artefakty, které provázely po smrti Fu-chao a které byly většinou uloženy ve vnitřní a vnější rakvi, vše ostatní zastiňují. V hrobce se našlo 1600 kilogramů bronzových předmětů v podobě 195 nádob různých typů a velikostí, 271 zbraní, nástrojů a jiného náčiní. Dále obsahovala největší sbírku nefritu (755 předmětů), mezi tím četné neolitické předměty, jež musely být už v době uložení do hrobky staré tisíc let (zejména z kultur Lung-šan, Liang-ču a Chung-šan). Skrývala také 110 předmětů z mramoru, tyrkysu a jiných kamenů, 564 artefaktů z vyřezávaných kostí a mnoho dalšího. Nacházely se v ní i nádoby typu *fang-ting* 方鼎 *fāngdǐng* (čtverhranná nádoba na obětiny), vážící více než sto kilogramů.

Největší nádoba tohoto typu však byla nalezena v hrobce „královny-matky Wu“ (*Chou-mu Wu* 后母戊 *Hòumǔ Wù*), manželky krále Wu-iho 武乙 *Wǔ Yǐ* (vládl asi 1147–1112 př. n. l.). Tato nádoba byla vysoká 133 cm a vážila neuvěřitelných 875 kilogramů.

Část hrobové výbavy, například stovky jehlic do vlasů, tři hřebeny z nefritu nebo kostí, lze snadno interpretovat jako ženské doplňky. Avšak čtyři bronzové sekery, s nimiž se patrně prováděly rituální popravy lidí a zvířat, více než devadesát dýkovitých zbraní, šest předmětů připomínajících luky odpovídají informacím na věštebných kostech, podle nichž pohřbená Fu-chao osobně vedla polní tažení, zatímco další nápisy svědčí o tom, že pod jejím vedením probíhaly významné rituální obřady. Četné bronzы nesou jméno zesnulé.

Druhá významná lokalita fáze An-jang, Si-pej-kang 西北岗 *Xīběigǎng*, svým přídomkem „královský hřbitov“ jasně odkazuje na nálezy na ploše 450 x 250 metrů. V Si-pej-kangu se totiž kromě asi 1400 obětních jam s kostrami osob, jež dobrovolně nebo z donucení provázely vysoce postavené osobnosti až do smrti – v jednotlivých případech přes tři sta

osob v jedné jámě –, odkrylo třináct obrovských hrobek, proti kterým se poslední příbytek královny Fu-chao jeví spíše skromný. Tyto bohužel mnohokrát vykradené hrobky byly patrně zbudovány pro členy královské rodiny, neznámější z nich mohla patřit dokonce Wu-tingovi, prvnímu historicky doložitelnému vládci na území Číny. Za něj dosáhla moc šangského království zřejmě vrcholu – Šangové si vojensky podřídili nejen své sousedy, ale i státy vzdálené přes 1 000 kilometrů od hlavního města (např. lokalita Šu-fu-tchun v provincii Šantung na východě Číny).

Hrobka krále Wu-tinga včetně ramp a komor měří 66 metrů od severu k jihu a 44 metry od východu k západu. Hrobová šachta, k níž vedou rampy, je hluboká 10,5 metru a měří 15,9 x 19,5 metru, v každé z devíti jam na pohřební výbavu se nacházela kostra muže, snad strážce, a psa, jakož i čepel dýky. Dřevěná hrobová komora měla stejně jako šachta sama tvar kříže a výšku 3 metry. Když se hrobka otevřela, po rakvi i pohřbeném nebylo ani stopy.

Mimo hrobovou komoru, patrně naplněnou pohřební výbavou, byly na mnoha dalších místech objektu pohřbeny desítky lidských obětí a uloženy artefakty. Rovněž mimo hrobku se nacházejí jámy s oběťmi, mezi nimi sedm koní, z toho čtyři bohatě vyzdobení, kteří zřejmě táhli vůz zesnulého. Celkem bylo v králově hrobce a jejím okolí pečlivě pohřbeno minimálně devadesát lidských obětí s neporušenými těly v rakvích a částečně s vlastní výbavou. Dále se našlo asi sedmdesát obětí, sťatých anebo jinak násilně připravených o život, pohřbených bez rakve a výbavy.

Bohužel nelze určit, kdy přesně k těmto přidruženým pohřbům došlo, rovněž si nedokážeme představit průběh královského pohřbu v šangském období. Už jen naplnění tak monumentální hrobky a udusávání navršené země po vrstvách si muselo vyžádat značný čas a vázat početné pracovní síly.

I přes velkolepé nálezy v An-jangu by domněnka, že pouze zde se ve 12. století př. n. l. soustředila kultura na území Číny, byla podle dnešního stavu archeologického poznání neoprávněná. To nejlépe ukazují nálezy v San-sing-tuej 三星堆遗址 *Sānxīngduī yízhǐ* (provincie S'-čchuan) u Kuang-chanu 广汉市 *Guǎnghàn shì* poblíž Čcheng-tu 成都市 *Chéngdū shì* (správní středisko provincie S'-čchuan), jež archeologové přiřazují ke kultuře Šu 蜀 *Shǔ* (13.–10. století př. n. l.). Nejstarší vrstvy tohoto naleziště jsou však datovány do období 2800–2000 př. n. l., tedy období neolitu, mladší vrstva do doby počátku dynastie

Šang, kolem 1600 př. n. l. Nejzajímavější nálezy však pocházejí z nejmladší vrstvy z konce dynastie Šang a začátku dynastie Čou.

Nic čínské archeology od nálezů známé terakotové armády Prvního císaře dynastie Čchin (1979) neupoutalo více než senzační objev z roku 1986, který sestával z bronzové figury muže v životní velikosti, vážící 180 kilogramů a stojící na sedmdesáticentimetrovém podstavci, dále tří velkých bronzových masek a 41 bronzových hlav, z nichž dvě jsou potaženy zlatou fólií. Nic podobného se dosud v centrální oblasti kultury Šang nenalezlo, navíc si nelze pomoci žádnými, jakkoli pozdějšími textovými svědectvími, která by tyto nálezy pomohla interpretovat. Bronzové hlavy posazené na tělech z nepříliš trvanlivého materiálu snad představovaly mytické předky místního panovnického rodu nebo nějaká božstva. Pro imponující stojící figuru existují více či méně přijatelná vysvětlení: Jedná se o šamana, božstvo, legendárního krále? Každopádně je pozoruhodné, že bronzový muž byl již před uložením přelomen v pase a vystaven ohni. To nasvědčuje tomu, že jej (možná dobyvatelé) před pohřbením rituálně zbavili moci.

Kultura doby bronzové v jihozápadní Číně reprezentovaná nalezištěm San-sing-tuej je jedním z mocenských center vyvíjejících se na území Číny souběžně s dynastiemi Šang a Čou. Království (ztotožněné se starověkým královstvím Šu známým z čínských pramenů) náhle zaniklo po přibližně 1000 letech. Archeologické vykopávky z 80. a 90. let 20. století vynesly na světlo vedle zmíněných bronzových soch a masek i ruiny několika měst a výrobky z nefritu i zlata, keramiku a další předměty.

Na základě nálezů v San-sing-tuej a na jiných místech musíme nejen přehodnotit politické a kulturní hranice Šangů, ale rovněž zvážit i možné kulturní vlivy na ně. Potom je však třeba mimo jiné také připomenout již zmíněnou výraznou zvláštnost zvyku doloženého v An-jangu pro dobu od 1200 př. n. l., a to pohřby vozů i s koni a vozataji nebo jezdcí. Dokonce je třeba vzít v úvahu, že pro předchozí období není v Číně nijak prokazatelné používání vozu ani tažných zvířat. Jednalo se o civilní i válečné vozy, přitom kůň nepochází z Číny a do An-jangu se pravděpodobně dostal z Vnitřního Mongolska přes severní Čínu. V An-jangu se před používáním koní jako tažných zvířat zřejmě nepoužívali ani oslové, skot či jiné zvířectvo.

Nejtypičtějším památkami šangské kultury jsou hojně dochované věštebné nápisy z její pozdní fáze, z doby posledních devíti z třiceti králů. Jedná se o nejvýznamnější svědky

potřebné pro zodpovězení četných otázek, například z oblasti státu a společnosti, hospodářství, náboženství i vojenství a válečnictví.

Věštebné nápisy jsou nápisy, které se vyrývaly převážně do želvích břišních krunýřů a hovězích lopatek (čínsky *tia-ku-wen* 甲骨文 *jiǎgǔwén*) a díky trvanlivosti tohoto materiálu přetrvaly věky. Věštění, podle něž se nápisy jmenují a které bylo často ve spojení s obětí tomu či onomu královskému předku, si musíme představovat následovně. Divinačnímu (věštebnému) rituálu předsedal věstec, jenž byl často totožný s králem, jindy zase patřil k jeho úzkému kruhu. Stanovil, o čem se bude věštit, a kost na místě, kde byla opatřena otvorem, rozpaloval tak dlouho, až pukla. Puklinu pak interpretoval jako odpověď orákula, které slibovalo v různých stupních buď „šťěstí“, nebo „nešťěstí“, a oznámil svůj výklad. Teprve po interpretaci puklin byly kosti opatřeny nápisy. Je zajímavé, že některé nápisy jsou vytřeny rumělkovou nebo černou tuší.

Možná vás překvapí ta tuš již v takto ranné době. Proces výroby tuše (Britové, kteří se s ní poprvé setkali v Indii, jí dali jméno „*Indian ink*“) byl na území Číny znám již v neolitické době v polovině 3. tisíciletí př. n. l. Dokonce v muzeu kultury Pan-pcho (asi 4800–3600 př. n. l.) je vystaven nález kamene na roztírání tuše (š'-jen 石砚 *shíyàn*). Bohužel odkaz na článek s kvalitní fotografií je nedostupný. **Tak aspoň jednu, kterou jsem našel (tam chybí ten roztírací kámen).**

Nápisy zaznamenávají více či méně detailů. V ideálním případě obsahují popsané věštebné kosti informace dělicí se na čtyři části. Jakýsi úvod jmenuje den věštby, určený podle šedesátidenního cyklu, a jméno věštce, například: „**V (den) *kuej s'* 癸巳 *guī sì* vytvořil král pukliny (na kosti) a věštil.**“ Druhou část představuje dotaz, například: „**Nedojde v (následujících) deseti dnech k nějakému nešťěstí?**“ Následuje prognóza, tedy předpověď, kterou král vyvodil z puklin a jež zněla třeba takto: „**Král zhodnotil pukliny a pravil: ‚Šťastná předpověď.‘**“ Závěr tvoří ověření orákula. Může být relativně rozsáhlé a nemusí bezpodmínečně prokázat správnost králova výkladu, jak ukazuje následující příklad, kdy dotaz zněl, zda se osoba zvaná „Hadí oči“ vyléčí z nemoci: „**12. dne, i (wej) 乙未 *yǐ wèi*, Hadí oči vskutku (se uzdravily); 17. dne, (wu) jin 戊寅 *wù yín*, Hadí oči opět onemocněly a v noci, když (den) i wej přecházel do (dne) ping šen 丙申 *bǐng shēn* (Hadí oči) zesnuly.**“

Co se dělo s popsanými kostmi, když posloužily jako orákulum, není zcela jasné. Pravděpodobně se nějaký čas uchovávaly a poté se uložily poblíž chrámového a palácového komplexu hlavního města An-jang do jam zřízených speciálně pro ně. Mnohem později se jednotlivé kosti se zvláštními znaky a změtí puklin patrně vyjímalý a zpracovávaly na domněle účinnou medicínu, dokud koncem 19. a počátkem 20. století nevzbudily zájem učenců a nezačaly se cíleně vykopávat.

Od té doby bylo nalezeno asi 150 000 popsaných fragmentů, převážně z hovězích lopatek a želvích břišních krunýřů, plastronů, a rozptýlily se po sbírkách na celém světě, řada z nich je přístupná bádání v podobě obtahů a v poslední době i počítačových databází. Všechny dosud nalezené věšebné kosti pocházejí z doby posledních devíti šangských králů a tuto dobu nedokládají rovnoměrně. Více než polovina svědectví pochází z Wu-tingova období (kolem 1200 př. n. l.) a představuje maximálně jednu generaci. To nabádá k opatrnosti před historickým zevšeobecňováním i před spekulacemi o tom, proč se například v jistou dobu kladly dotazy na jisté věci, v jinou však nikoli. Přesné časové určení jednotlivých věšeb je přitom takřka nemožné, neboť na kostech je sice pečlivě zaznamenán den dotazu, chybějí však další údaje, například královo jméno nebo dokonce rok jeho vlády. Nadšení z věšebných nápisů rovněž tlumí jejich značné jazykové těžkosti. Stále ještě velice mnoho z více než čtyř tisíc identifikovaných znaků nebylo jednoznačně rozluštěno a jejich výklady se často značně rozcházejí.

K důležitým otázkám souvisejícím s věšebnými nápisů patří též **otázka stáří čínského písma**, nejstarších zápisů a nejstarších médií. Tyto tři otázky spolu úzce souvisejí. Jestliže již zmíněné vrypy na neolitických keramikách jako předchůdce čínského písma vyloučíme, musíme na základě dnešních znalostí konstatovat, že čínské písmo je prokázáno pro období kolem roku 1200 př. n. l. Archeologicky lze doložit používání štětce na psaní, ale už ne tak jednoznačně popisování dřeva a bambusu. Navíc se na mnoha kostech nachází znak později označující „bambusové destičky“, na něž se psalo, nebo „písemnosti“ (*cche* 册 *cè*). Možná se tedy v období Šang psalo nejen na trvalé nosiče písma – bronz a kosti, ale i na pomíjivé materiály, jako jsou bambusové destičky. Možná se tento málo trvanlivý materiál používal pro záležitosti všednějšího rázu, než bylo dotazování orákula a komunikace s předky. Možná by se dokonce se znalostí těchto pramenů dal načrtnout zcela jiný obraz šangské kultury, než

nám umožňují věštebné nápisy, a navíc je docela dobře možné, že An-jang – zatím jediné naleziště písemných památek šangského období – neměl na psaní monopol.